

دانشگاه قم
دانشکده حقوق
پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

ارزیابی سیستم اقناع وجدانی در نظام دادرسی کیفری ایران

استاد راهنما:

دکتر محمود آخوندی

استاد مشاور:

دکتر محمد خلیل صالحی

نگارنده:

حکمت اله شریفی فرد

زمستان ۱۳۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد»

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)

جلسه دفاعیه پایان نامه کارشناسی ارشد آقای / خانم: رشته:

تحت عنوان:

با حضور هیأت داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ: / / تشکیل گردید.

در این جلسه، پایان نامه با نمره (به عدد.....)، به حروف

.....) و با درجه: عالی بسیار خوب خوب

قابل قبول مورد دفاع قرار گرفت.

نام و نام خانوادگی	سمت	مرتبه علمی	امضاء
	استاد راهنما		
	استاد مشاور		
	استاد ناظر		
	استاد ناظر		
	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی		

مدیر امور آموزش و تحصیلات تکمیلی

نام و امضاء

معاون آموزشی و پژوهشی دانشکده

نام و امضاء

تقدیم بہ:

امیر المؤمنین، علی بن ابی طالب ، علیہ السّلام.

تقدیم بہ مُنجی عالم بشریّت، مہدی موعود، علیہ السّلام.

تقدیم بہ کسانی کہ دوستشان دارم.

تقدیم بہ کسانی کہ ہموارہ دعایشان بدرقہی راہم بود.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه قم که در طی دو سال مرا در تحصیل علم و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر نمایم. از استاد بزرگوار و ارجمند جناب آقای دکتر محمود آخوندی که در امر تدوین و انجام این پایان‌نامه راهنمای اینجانب بوده و با صبر و شکیبایی، همراه با دقت نظر علمی مرا از راهنمایی خویش بهره‌مند نمودند، نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم. از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محمدخلیل صالحی، که به عنوان استاد مشاور، اینجانب را با دقت نظر خاص و راهنمایی عالمانه، مورد لطف و مشورت خویش قرار دادند، کمال تشکر و امتنان را دارم.

چکیده:

در سیستم « اقناع وجدانی»، که دو اصل؛ « تحصیل آزاد ادله» و «ارزیابی آزاد ادله» حاکمیت دارد، شیوهی تهیّه و تحصیل دلایل خارج از چارچوب قانونی و مشروع نیست، بلکه رویکرد عقلایی بیرونی و درونی قابل توجهی دارد. طبق اصل اول؛ طرفین دعوی و قاضی در تهیّه و ارائه ادله آزاد هستند. طبق اصل دوم؛ قاضی در کمال آزادی، ارزش ادله‌ی ابرازی را ارزیابی نموده و در پذیرش یا رد آنها آزاد است. گردش و جریان دلیل در دعاوی کیفری بسیار آسان‌تر و انعطاف پذیرتر از دعاوی مدنی است. پذیرش و رد دلیل، بررسی جنبه‌های گوناگون و متفاوت دلیل، قدرت اثبات کنندگی دلیل و اختیارات قاضی در تجزیه‌ی آن، قابل مقایسه با نوع مدنی نیست. این ویژگی‌ها که در این سیستم خود را نشان می‌دهد، وجه دیگری از استقلال آن را بیان می‌کند. اختیارات قاضی در جمع آوری ادله و اثربخشی به آنها زیاد است و به دور از ایرادات مستقیم طرفین ذینفع می‌تواند به رد دلایل اقدام کند یا بخشی از دلایل را نپذیرد. طرفین دعوا در تهیّه و ارائه‌ی دلیل در امور کیفری آزاد هستند. اما قاضی می‌تواند از روشی که طرفین دعوا برای او پیش‌بینی می‌کنند پیروی نکرده، بلکه خود با نوای وجدان به بررسی و جستجوی دلیل پرداخته و وجدان خویش را اقناع نماید. بنابراین فقط دلایل و شواهد اقناع کننده ارزش و اعتبار قضایی دارد. در این پژوهش با استفاده از روش تحلیلی- توصیفی سعی شده با بررسی ابعاد سیستم « اقناع وجدانی» یا نظام آزاد ادله در فرایند دادرسی کیفری، نحوه و چگونگی اقناع وجدانی قاضی در رسیدگی‌های کیفری اثبات گردیده و راهکارهای عملی ارائه شود.

واژگان کلیدی: اقناع وجدان، وجدان، علم قاضی، جزم و یقین، نظام آزاد ادله، دادرسی

کیفری ایران

علايم اختصارى

ق.ا.	قانون اساسى
ق.آ.د.ك.	قانون آيين دادرسى كىفرى
ق.آ.د.م.	قانون آيين دادرسى مدنى
ق.م.ا.	قانون مجازات اسلامى
ق.م.	قانون مدنى
ر.ك.	رجوع كنيد
ج	جلد
چ	چاپ
ص	صفحه
صص	صفحات
م	ماده
ق	قانون
هـ.ش.	هجري شمسى
هـ.ق.	هجري قمرى
س	سال
ش	شماره

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	بیان مسئله
۲	سؤال‌های اصلی تحقیق
۲	فرضیه‌های تحقیق
۲	روش تحقیق
۲	اهداف تحقیق و کاربردهای آن
۳	سابقه و پیشینه‌ی تحقیق
۳	ضرورت انجام تحقیق
۳	سامانه پژوهش

فصل اول:

کلیات

۶	مبحث اول: مفاهیم اقناع وجدانی
۶	گفتار اول: معانی لغوی اقناع وجدانی
۹	گفتار دوم: مفهوم اصطلاحی اقناع وجدانی
۱۱	مبحث دوم: تاریخچه‌ی اثبات
۱۱	گفتار اول: دوره‌ی اختیار ذی نفع و رؤسای قبایل
۱۲	گفتار دوم: دوره‌ی قتال قضایی یا آزمایش ایزدی
۲۰	گفتار سوم: دوره‌ی دلایل قانونی
۲۶	گفتار چهارم: دوره‌ی دلایل معنوی یا اقناع وجدان قاضی
۳۱	گفتار پنجم: دوره‌ی دلایل علمی
۳۶	مبحث سوم: مبانی سیستم اقناع وجدانی
۳۸	مبحث چهارم: نظام‌های ادله
۳۸	گفتار اول: نظام ادله قانونی
۴۱	گفتار دوم: نظام اقناع وجدانی یا نظام آزاد ادله
۴۶	۱- محدودیت‌های نظام آزاد ادله

۴۶	۱-۱- لزوم رعایت منطق، عقل و وجدان در صدور حکم
۵۰	۲-۱- رسیدگی قضایی به دلایل
۵۱	۳-۱- مشروعیت تحصیل دلیل
۵۴	۴-۱- مستند بودن رأی
۵۵	۵-۱- حصول جزم و یقین و اقناع وجدان
۵۸	گفتار سوم: نظام مختلط
۶۰	مبحث پنجم: بررسی مقبولیت نظام‌های ادله
۶۰	گفتار اول: دلایل پذیرش سیستم ادله‌ی قانونی
۶۱	گفتار دوم: دلایل پذیرش سیستم اقناع وجدانی
۶۳	گفتار سوم: رجحان سیستم اقناع وجدانی بر سیستم ادله‌ی قانونی
۶۵	مبحث ششم: بررسی موضع سیستم دادرسی کیفری ایران
۶۹	مبحث هفتم: دلیل و معیار اثبات
۶۹	گفتار اول: دلیل کیفری و اقناع وجدان
۷۱	گفتار دوم: معیار اثبات در امور کیفری و اقناع وجدان
۷۵	گفتار سوم: تکلیف متهم در ایجاد اقناع وجدان
۷۶	گفتار چهارم: معیار اثبات «فراتر از شک معقول»
۷۹	مبحث هشتم: علم قاضی
۸۰	گفتار اول: حجیت و اعتبار علم قاضی
۸۱	الف) آیات قرآن
۸۲	ب) روایات
۸۳	ج) اجماع
۸۷	گفتار دوم: علم قاضی و نقش آن در اقناع وجدان

فصل دوم:

جایگاه سیستم اقناع وجدانی در دادرسی کیفری

۹۴	مبحث اول: اعتبار اقناع وجدانی دادرسی در جرایم مستوجب قصاص و دیات ...
۹۷	گفتار اول: اثبات قتل عمد بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۹۷	الف) اقرار در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان

۹۸	۱- شرایط تحقق اقرار
۹۸	۱-۱- عقل، بلوغ، اختیار و قصد
۹۹	۲-۱- صحت و صراحت اقرار
۱۰۰	۳-۱- تعدد و تکرار دفعات اقرار
۱۰۱	۴-۱- عدول از اقرار
۱۰۲	۲- قابل تجزیه بودن اقرار در امور کیفری
۱۰۳	۳- نحوه‌ی تحصیل اقرار
۱۰۴	۴- ارزش اثباتی اقرار
۱۰۷	ب) شهادت در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۰۸	۱- ماهیت شهادت
۱۱۰	۲- شرایط شهادت و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۱۳	۳- شرایط شاهد و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۱۴	۳-۱- بلوغ
۱۱۴	۳-۲- عقل
۱۱۵	۳-۳- عدالت
۱۱۶	۳-۴- ایمان
۱۱۷	۳-۵- طهارت مولد
۱۱۷	۳-۶- عدم اشتغال به تکدی و ولگردی
۱۱۷	۳-۷- ذی‌نفع نبودن شاهد
۱۲۰	ج) قسامه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۲۵	د) علم قاضی در قتل و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۲۹	و) ثبوت قتل در «دادگاه» و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۳۱	هـ) ترتیب ادله در جرم قتل
۱۳۲	ی) موضوع اثبات در جرم قتل
۱۳۲	گفتار دوم: اثبات قطع عضو و جرح آن بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۱۳۳	گفتار سوم: اثبات جرایم مستوجب دیات بر اساس سیستم اقناع وجدانی
۱۴۲	مبحث دوم: اعتبار اقناع وجدانی دادرس در حدود
۱۴۲	گفتار اول: اثبات زنا بر اساس سیستم اقناع وجدانی

الف) اقرار در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۴۲
۱- تخفیف تعزیر در زنا	۱۴۶
۲- انکار بعد از اقرار و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۴۷
۱-۲- انکار کمتر از چهار بار اقرار	۱۴۷
۲-۲- انکار بعد از چهار بار اقرار	۱۴۸
۳- آرای مرتبط با اقرار در زنا	۱۴۸
۴- توبه بعد از اقرار	۱۵۲
ب) شهادت در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۵۳
۱- شرایط عام	۱۵۳
۲- شرایط خاص	۱۵۵
۱-۲- ایضاح شهادت	۱۵۵
۲-۲- خصوصیات شهادت	۱۵۵
۳-۲- زمان شهادت	۱۵۶
۳- تعداد شهود و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۵۶
۴- توبه‌ی قبل و بعد از شهادت	۱۵۷
ج) شبهه در زنا و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۵۸
گفتار دوم: اثبات لواط بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۶۱
الف) اقرار در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۶۱
ب) شهادت در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۶۳
ج) علم قاضی در لواط و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۶۵
گفتار سوم: اثبات مساحقه بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۶۶
گفتار چهارم: اثبات قوادی بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۶۸
گفتار پنجم: اثبات قذف بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۷۰
گفتار ششم: اثبات شُرْب خَمَر بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۷۱
گفتار هفتم: اثبات محاربه و افساد فی الارض بر اساس سیستم اقناع وجدانی	۱۷۳
الف) اقرار در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۷۵
ب) شهادت در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۷۶
ج) علم قاضی در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان	۱۷۷

۱۷۸(د) شیاع در محاربه و تأثیر آن در اقناع وجدان
۱۷۹گفتار هشتم: اثبات سرقت حدّی بر اساس سیستم اقناع وجدانی
	مبحث سوم: اعتبار اقناع وجدانی دادرس در تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده
۱۸۵
۱۹۶ نتیجه گیری
۱۹۸ انتقادات و پیشنهادها
۲۰۲ فهرست منابع و مآخذ
۲۰۲ الف) منابع فارسی
۲۰۷ ب) منابع عربی
۲۰۹ ج) منابع لاتین
۲۰۹ د) منابع اینترنتی
 چکیده انگلیسی

بیان مسئله

بسم الله الرحمن الرحيم

سرآغاز نگارش هر حکیم

«حکمت اله شریفی فرد»

شکر و سپاس فراوان باد ایزد منان، آفریننده‌ی انسان، به وجود آورنده‌ی نظم و برهان، اولین عدالت‌گستر جهان، آشکارکننده‌ی اسرار پنهان و اثبات‌کننده‌ی حق‌عالمیان و رستگارکننده‌ی عدالت‌پیشگان، که اوست به بشریت اقتدار و توانایی اثبات حقایق را عطا فرموده است. در نظام آزاد ادله یا نظام اقناع وجدانی نه طرفین دعوا، محدودیتی برای ارائه و ابراز دلیل دارند و نه دادرس مجبور است برای احراز حقیقت، خود را به دلیل خاصی وابسته نماید. همان‌گونه که در درجه‌بندی و تعیین ارزش ادله نیز محدودیتی ندارد. البته منظور از عدم محدودیت، آن نیست که قاضی هیچ الزام و تعهدی در استنباط و استدلال خود ندارد؛ زیرا فرایند دادرسی کیفری و اثبات جرم نیز دارای قواعد و شرایطی است که نادیده گرفتن و تخطی از آنها جایز نیست.

پایه و بنیان این نظام، آن است که اثبات قضایی مبتنی بر اقناع وجدان است و اقناع وجدان را نمی‌توان به دلایل خاصی محدود کرد و این همان عملی است که با عدالت مطلق، سازگاری دارد و سبب رسیدن به واقعیت می‌شود.

حقوقدانان عقیده دارند که سیستم حاکم بر دادرسی کیفری، نظام آزاد ادله است، اما اطلاق این نظر را نمی‌توان قبول نمود، بلکه این یک حقیقت است که قاضی کیفری نمی‌تواند از هر روش و راهی به حقیقت دست یابد و محدودیت‌هایی برای این نظام دادرسی وجود دارد؛ که عبارتند از این که اتخاذ تصمیم و صدور حکم باید بر اساس منطق، عقل و وجدان باشد، تحصیل دلیل باید از طرق مشروع صورت گیرد، آراء صادره از محاکم باید مستند باشد و این که اقناع وجدان در رسیدگی‌های کیفری زمانی حاصل می‌شود که قاضی به علم و یقین رسیده باشد؛ زیرا صدور رأی با شک و تردید ارزش و اعتبار قضایی ندارد.

سؤال‌های اصلی تحقیق

- ۱- آیا حصول اقناع وجدانی برای قاضی دادگاه لازم است؟
- ۲- آیا قاضی حق ارزیابی آزاد دلایل برای نیل به اقناع وجدانی را دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

- ۱- مقام رسیدگی‌کننده در اثبات جرایم باید توجه خود را به اقناع وجدان معطوف دارد.
- ۲- مقام رسیدگی‌کننده باید دلایل را ارزیابی نموده و سپس اقناع وجدانی خویش را بر اساس ارزش و اعتبار آنها استوار سازد.

روش تحقیق

روش و شیوه‌ی کار در تدوین و نوشتن این پایان‌نامه، مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و در مواردی مراجعه به آراء محاکم، به ویژه آراء شعب دیوان عالی کشور بوده است. در استفاده از منابع، ابتدا مطالب مربوطه به دقت مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته و آنگاه آنچه قابل استفاده به نظر می‌رسید، یادداشت‌برداری شده، سپس یادداشت‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند؛ که در نهایت بعد از تجزیه و تحلیل مطالب، به شکل حاضر در آمده است.

اهداف تحقیق و کاربردهای آن

هدف از بررسی موضوع تحقیق، گردآوری تمامی نظریات و مواد قانونی مرتبط در خصوص «ارزیابی سیستم اقناع وجدانی در نظام دادرسی کیفری ایران» در یک مجموعه و تحلیل شرایط و راه‌ها و شیوه‌های اثبات جرایم بوده است، تا بدین وسیله ضمن بررسی کامل سیستم مزبور در امور کیفری، توانسته باشیم پژوهشی به عنوان مرجع و راهنما در مورد موضوع مذکور به جامعه‌ی حقوقی و دانشگاهی ارائه دهیم. بنابراین اهداف محقق از نگارش این پایان‌نامه تحصیلی عبارتند از:

- ۱- تدوین متن علمی و کارآمدی در جهت مشخص نمودن میزان و ابعاد توجه به نظام «آزاد ادله» یا «اقناع وجدانی» در آیین دادرسی کیفری ایران.
- ۲- ارائه راهکارها و پیشنهادها که به نوبه خود در این زمینه می‌تواند راهگشای محققان و پژوهشگران باشد.

۳- فراهم نمودن منبع علمی و کاربردی برای مراجعه دانشجویان و پژوهشگران؛ ضمن آن که مرجعی علمی برای دست‌اندرکاران قضایی در ایران باشد.

سابقه و پیشینه‌ی تحقیق

تا آنجا که محقق به بررسی و مطالعه در ارتباط با «ارزیابی سیستم اقناع وجدانی در نظام دادرسی کیفری ایران» پرداخته و به بررسی چکیده پایان‌نامه‌های کشور و پایگاه‌های اینترنتی مرتبط با وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مراجعه نموده است، تاکنون کتاب، پایان‌نامه و یا کار تحقیقی در این زمینه نگارش نشده است. اما کتاب‌هایی تحت عناوین؛ ادله‌ی اثبات دعوا، اثبات و دلیل اثبات، بار اثبات در امور کیفری، ادله‌ی اثبات دعاوی کیفری، ادله‌ی اثبات دعوا در امور مدنی و کیفری، تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری و... و پایان‌نامه‌هایی تحت عناوین؛ طریقیّت یا موضوعیّت ادله‌ی اثبات دعوا در حقوق کیفری ایران و مصر، بار اثبات دلیل در عوامل مساعد به نفع متهم، مجرمیّت در ایران و فرانسه و... و مقالاتی تحت عناوین؛ نحوه‌ی کسب ادله‌ی اثبات و قراین و امارات جرم و احصاء آنها، ژرف ساخت دلیل کیفری، بار اثبات دلیل در عوامل مساعد به نفع متهم، حق دفاع متهم، اصل برائت و اقامه‌ی دلیل در دعوی کیفری و... وجود داشت که ارتباط مستقیمی با موضوع پایان‌نامه‌ی تحت نظر نداشتند.

ضرورت انجام تحقیق

با توجه به این که در آیین دادرسی کیفری در بسیاری موارد به صراحت یا ضمنی به حصول علم و اقناع وجدان در مقام رسیدگی‌کننده اشاره شده است. بنابراین بررسی حدود و ثغور این موضوع بسیار ضروری می‌نماید و علاوه بر این، همان‌گونه که قبلاً بیان گردید کار علمی و پژوهشی نیز در این زمینه انجام نشده است.

سامانه پژوهش

در این پژوهش سعی شده است که دلیل و نحوه‌ی تحصیل و کاربرد آن، ارزش و اعتبار آن بر مبنای اقناع وجدان مورد بررسی قرار گیرد. بنابراین، تحقیقات انجام شده در رساله‌ی تحت نظر در دو فصل ارائه می‌گردد:

فصل اول: این فصل به کلیات اختصاص دارد، که بنا به اهمیت موضوع مورد نظر، در این فصل به مباحثی تحت عناوین؛ مفاهیم اقناع وجدانی، تاریخچه‌ی اثبات، مبانی سیستم اقناع وجدانی، نظام‌های ادله، بررسی مقبولیت نظام‌های ادله، بررسی موضع سیستم دادرسی کیفری ایران، دلیل و معیار اثبات، علم قاضی، علم قاضی و نقش آن در اقناع وجدان پرداخته می‌شود، که عناوین مذکور در هشت مبحث بیان می‌شود.

فصل دوم: در فصل دوم، جایگاه سیستم اقناع وجدانی در دادرسی کیفری ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد که بسیار حائز اهمیت است. این فصل در سه مبحث تحت عناوین؛ اعتبار اقناع وجدانی دادرس در قصاص و دیات، اعتبار اقناع وجدانی دادرس در حدود و اعتبار اقناع وجدانی دادرس در تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده توضیح داده می‌شود و هر مبحث شامل چندین گفتار می‌باشد که به طور مفصل به شرح جایگاه سیستم مزبور پرداخته می‌شود.

فصل اوّل:

کلیّات

مبحث اول: مفاهیم اقناع وجدانی

گفتار اول: معانی لغوی اقناع وجدانی

اقناع وجدانی، کلمه‌ای است مرکب، که از دو واژه‌ی «اقناع» و «وجدان» ترکیب یافته است. واژه‌ی «اقناع»^۱ در اصل عربی بوده که از لحاظ دستوری مصدر متعدی است. این واژه به معانی قانع ساختن، خرسند کردن، راضی کردن، خشنود گردانیدن آمده است. در نواحی مختلف ایران تلفظ آن به صورت «اقناع» و «اغناع» مصطلح شده است.^۲ در کتاب واژه نامه نوین محمد قریب نیز معانی لغوی مزبور آورده شده است.^۳ همچنین اقناع به معانی قانع و راضی کردن کسی به وسیله‌ی برآورده کردن خواسته‌های او، یا سخن گفتن درباره‌ی چیزی به طوری که دیگر، شنونده سؤال یا اعتراضی نداشته باشد و به معنی مجاب کردن نیز آمده است.^۴

برخی آن را به معانی سر و چشم برابر چیزی داشتن، برداشتن سر راه، به جانبی التفات نکردن و نگاه را مقابل داشتن، به زمین هموار میان دو پشته شدن، سرد روا کردن، دست به دعا برداشتن، گردن دراز کردن شتر به حوض تا آب بخورد، گردانیدن ستور را سوی چراگاه، خشنود گردانیدن، نیازمند و محتاج ساختن، بلند شدن پستان گوسفند، یا عدم تصوب در آن

۱. در زبان انگلیسی: «satiating – satisfying – persuasion – giving contentment» و در زبان فرانسه «action de satisfaire» به معنای اقناع آمده است، فرهنگ فارسی - انگلیسی نوین، ج ۱ محمد ساعتچی، ص ۶۹؛ فرهنگ بزرگ کمانگیر، انگلیسی - فارسی، آرتوران، ولاستون، ج ۲، ص ۱۶۸۳؛ فرهنگ فارسی - فرانسه، ژیلبرت لازار، ص ۳۱.

۲. فرهنگ فارسی معین، ج ۱، ص ۳۲۶.

۳. واژه نامه نوین قریب، ج ۱، ص ۹۶؛ فرهنگ فارسی عمید، ص ۲۱۷.

۴. فرهنگ بزرگ سخن انوری، ج ۱، ص ۵۰۹.

نیز آورده‌اند.^۱ در ذیل معانی لغوی نیز آمده است که: «اقناعی در اصطلاح منطقی اطلاق می‌شود بر قیاس خطابی و آن دلیلی باشد ترکیب یافته از مشهودات و مضمونات و گاه اطلاق می‌شود بر لفظ مقنع در بادی نظر هر چند که اقناعی حقیقی هم نباشد».^۲

در فرهنگ فارسی نظام، به معنای قانع گردانیدن و راضی نمودن آمده است. در زبان علماء «دلیل اقناعی، در علم منطق دلیلی است که طرف مقابل را قانع و راضی سازد اگر چه خود دلیل یقینی نیست».^۳

بنابراین با توجه به ماهیت موضوع مورد بحث، معانی قانع گردانیدن، قانع شدن، راضی شدن، خرسند کردن، خشنود شدن، خشنود گردانیدن، قانع ساختن و... مورد نظر است.

شایان ذکر است هم در زبان محاوره‌ای عامیانه و هم در اصطلاحات حقوقی، گاهی به جای «اقناع» واژه‌ی «قناعت» به کار برده می‌شود. بنابراین واژه‌ی قناعت مترادف با واژه‌ی اقناع می‌باشد. کلمه‌ی قناعت در اصل عربی بوده و از نظر دستوری در حالتی که مصدر لازم است، به معنای راضی و خرسند بودن به قسمت خود، بسنده کردن به مقدار کم، آورده شده و در حالتی که مصدر است به معنای خرسندی، صرفه‌جویی و خشنودی نفس است به آنچه از روزی و معاش قسمت او می‌شود، آمده است.^۴

همچنین به معنای خشنود به آنچه دارد که لفظ فارسی آن خرسندی است مقابل حرص و آز، آمده است.^۵ در لغت‌نامه دهخدا به معنای خرسندی، رضا به قسمت، بسنده کردن، بسنده کاری، راضی شدن به‌اندک چیز، خرسند گردیدن به قسمت خود آمده و همچنین به فارسی با لفظ کردن مستعمل، آسان قرار گرفتن در مآکل و مشارب و ملابس و غیر آن و راضی شدن بدان چه سدّ خلل کند از هر جنس که اتفاق افتد، آورده شده است.^۶

۱. لغت‌نامه دهخدا، ج ۲، ص ۲۶۸۱؛ فرهنگ نفیسی، ج ۱، صص ۳۴۹ - ۳۵۰؛ فرهنگ آندراج، ج ۱، ص ۳۸۳.

۲. لغت‌نامه دهخدا، ج ۲، ص ۲۶۸۱.

۳. فرهنگ فارسی نظام، ج ۱، ص ۳۸۱.

۴. فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۲۷۳۱؛ فرهنگ فارسی عمید، ص ۹۸۲.

۵. فرهنگ فارس نظام، ج ۴، ص ۱۴۱.

۶. لغت‌نامه دهخدا، ج ۱۱، ص ۱۵۶۶۶.

واژه‌ی «وجدان»^۱ هم کلمه‌ای عربی است و مصدر متعدی می‌باشد. در فرهنگ فارسی معین ذیل واژه‌ی وجدان معانی گوناگونی آمده است:

- ۱- یافتن، «و علّت ثبات بصیرت باطن باشد به حقیقت معتقد خویش و وجدان لذت اصابت و ملکه شدن آن حالت باطن را...»
- ۲- گم شده را یافتن.
- ۳- یافتن حق.
- ۴- شعور، باطن، شعور باطن، شعور ظاهر، قوه‌ای در باطن شخص که وی را از نیک و بد اعمال آگاهی دهد.
- ۵- وجدان در لغت به کسر واو است ولی در تداول ایران و عراق (بین النهرین) به ضم اوّل تلفظ می‌شود.^۲

برخی آن را به معنای وجد و گم شده را یافتن آورده‌اند.^۳ همچنین در بعضی فرهنگ‌نامه‌ها به معنای رسیدن به مطلوب و یافتن آن، نزد صوفیان برخوردن به حق، روح انسانی و قوای باطنه آن، واقعیات و مدرکاتی که در ذهن کسی هست نیز آمده است.^۴

بعضی هم علاوه بر، گم شده را یافتن، معانی دانستن و یافتن را به آن افزوده‌اند.^۵ در برخی دیگر از فرهنگ‌ها، وجدان به معنای یافتن و همچنین نیروی درونی که آدمی را از رفتار نیک خود خرسند و از کردار بدش آزرده می‌سازد آمده است.^۶ همچنین در جای دیگری به معنای نیرو یا حسی پنهان در باطن هر فرد که باعث آگاهی او شده و خوبی یا بدی رفتارها به وسیله‌ی آن مورد قضاوت قرار می‌گیرد، آمده است. همچنین به معنای توانایی شخص در

۱. در زبان انگلیسی، «conscience» و در زبان فرانسه «conscience» به معنای وجدان آمده است. **فرهنگ فارسی** -

انگلیسی نوین، محمد ساعتچی، ج ۲، ص ۱۹۳۶؛ **فرهنگ پیشرو آریان پور، انگلیسی - فارسی**، ج ۱، ص ۱۰۶۷؛

فرهنگ فارسی - فرانسه بروخیم، ص ۷۰۱؛ **فرهنگ فارسی - فرانسه ژیلبرت لازار**، ص ۴۵۱.

۲. **فرهنگ فارسی معین**، ج ۴، ص ۴۹۸۱.

۳. **فرهنگ فارسی نفیسی**، ج ۵، ص ۳۸۳۳.

۴. **فرهنگ فارسی نظام**، ج ۵، ص ۴۳۴.

۵. **فرهنگ آندراج**، ج ۷، ص ۴۴۷۵.

۶. **واژه نامه نوین قریب**، ج ۱، ص ۱۲۷۲.